

ДЗІЦЯЧЫЯ ХВАРОБЫ І ІХ ЛЕКАВАННЕ Ў ТРАДЫЦЫЙНАЙ КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСАЎ У КАНЦЫ XIX – ПАЧАТКУ XX СТАГОДДЗЯ

Жыццё індывіда і калектыву ў цэлым характарызуецца ўзнікненнем рознага кшталту супярэчнасцей. Так, з нараджэннем дзіцяці ўзнікае сітуацыя нераўнавагі: назіраецца неадпаведнасць паміж фізічнай наяўнасцю чалавека і адсутнасцю ў яго сацыяльнага статуса. У гэтай сітуацыі радзінныя абрады закліканы давесці да ладу біялагічныя і сацыяльныя характарыстыкі чалавека. Нараджэнне дзіцяці – адна з самых важных падзей у жыцці чалавека, а чым больш значная сфера паводзінаў, тым больш жорстка яна кантралюецца [2, 6]. Таму зразумела, што паводзіны цяжарнай жанчыны строга рэгламентаваліся вялікай колькасцю забаронаў і павер'яў, якія, з аднаго боку, былі закліканы дабратворна паўплываць на здароўе, знешнасць, характар і лёс будучага дзіцяці, а з другога – забяспечыць паспяховы зыход родаў. Беларусы верылі: усё, што робіць цяжарная, абяззкова паўплывае на дзіця.

Так, цяжарнай раілі не чапляць нагамі катоў і сабак, бо ў малога могуць быць «крыктуны» – *«гэта ціпа кашачай шэрсці на спіне, ён тады ёжыцца. Тады крэст-на-крэст, як купаюць, кладуць на начоўках чысты прасеены попел, залу. Пасыпіш, залы возьмеш там шчапотачку і мяккім хлебам гэтую залу пакачаеш-пакачаеш. І відаць дажа на хлебе гэтыя валаскі. Так выкатывалі»* [*7]. «Крыктуны» яшчэ лячылі так: *«Як купаць, кладзеш у вадзічку каласкі жытніі. Тады як сцэжваеш, глядзіш ці ёсць валосікі, ці выходзяць»* [*4].

Будучую маці неабходна абараняць ад магчымага сполаху (асабліва ў першай палове цяжарнасці, бо *«калі дзіцёнак пачынае рухацца там, ужо не так страшна»* – малое магло нарадзіцца хворым на эпілеpsyю: *«Пілепсія бываець з пуду, а ў тых, што толькі родзяцца, дык гэта матка спужалася чаго, як яго насіла»* [*6]. Першай прыкметай захворвання лічыцца тое, што *«малыя ж спяць і спяць, як снапок, а гэты не спіць ні дзень, ні ноч. Вочкі неяк так закруціць... Пеначка цячэць, пакупаеш – спіначка чорненькая, як хто чарніла разліў»* [*3]. Тады малога нясуць да бабкі, што ўмее загаворваць гэтую «балезь». Бабка бяре дзіцёнка і *«над ім чатыры разы па шэсць, каб не збіцца, прагаворвае і за кожным разам хрысціцца: «Атнімаецца Каціна (імя хворага. – А. З.) балезнь, маладзенькае цельца век да веку, каб не было»* [*3]. Дарэчы, казалі, што эпілеpsyю, як і многія іншыя хваробы, лепей лячыць у маленькіх, бо пасля хвароба «ўдаўніцца».

Спужацца мог сам дзіцёнак. Сярод спосабаў лячэння – вымярэнне, абкурванне зёлкамі (*«Такі ўпуднік расцець. Беленькім цвяціць. Дык пакурыш, пакіняціш упуднічку, папіць дасі»* [*2]) ці сабачай поўсцю, у выпадку калі спужаўся сабакі, а таксама замовы.

Раней маці прыкладна да шасці тыдняў не паказвала малога людзям, бо верыла, што гэта і не чалавек яшчэ, а «госцічак з іншага свету», які не мае ніякіх прыкмет «чалавечнасці» (перш за ўсё, не мае імя), прыналежнасці да грамадства, і ён лёгка можа вярнуцца туды, адкуль прыйшоў. Таму «*дужа не нада вылупляць рабёнка, як чужыя людзі, захінуць. Яно і не кажны зглазіць. А другі і бальшого зглазіць, такія яны, калі чалавек ідзець, з ног да галавы абгледзяць. Безразлічныя, дык ім усё-роўна.; а каторы вока (дрэннае мае. – А. З.), дык ён абгледзіць усё, і тады плоха можа быць*» [*2].

Калі ж здаралася, што дзіця ўсё-такі сурочылі (спецыяльна ці «проста вока такое», «мінута плахая»), то ў яго пачынала балець галава, косці, ён «вяў на трапку», «капрызіў», дрэнна спаў і нават мог памерці: «*У мамінай цёткі дзевачка была. І пашыла яна ёй плацце са скуматоў красівае. Бегае дзевачка, а сасед паглядзеў: «Ай, якая дзевачка!» Не хацеў плахова, а яна праз гадзіну памёрла. Ён плакаў, прасіў прабачэння. Відна, хвіліна такая!..»* [*10]. У залежнасці ад мясцовасці бытавалі свае спосабы лячэння сурокаў: уціранне падалом ніжняй сарочкі, замовы і інш.: «*Подалам выцераеш ці пялёнкай, што ён мочыцца*» [*1], «*Рубашачку не здяеш, з рукавоў выцягнеш ручкі рабёнка, а рубашачку пакруціш на шыйке задам напярод, а перадам назад*» [*4], «*Харашо, як сурочаць, замочак зажаць і цераз яго тры разы вадзічкі праліць, спырснуць сурочанага, акрапіць*» [*8].

У бяссонні дзіцяці могуць быць вінаватыя начніцы. П. В. Шэйн паведамляе, што начніца з'яўляецца ў выглядзе жанчыны, апранутай у цёмнае, часам у белае, яна заходзіць нячутнымі крокамі, садзіцца на ложка, дакранаецца рукамі да чалавека, і ад гэтага дотыку чалавек пазбаўляецца сна, слабее і можа нават памерці [5, 245]. Ад начніц звычайна замаўлялі на заход сонца. Напрыклад: «*Зара-зараніца, у цябе дачка, у мяне – сын (ці наадварот), будзем іх жаніці. Вазьмі ў яго начніцы: начныя, паўднёвыя і раннія*». Тры разы казалі, жагналіся, цалавалі дзіця і сплёўвалі [4, 275].

Сярод дзіцячых хвароб даволі частай быў вогнік. Твар дзіцяці пакрываўся струпамі і вельмі часаўся. Лячыла хваробу бабка на «сходзе» месяца ці на маладзік. Яна налівала на патэльнію ваду, клала вугалькі, зверху шчэпкі і падпальвала. Затым абводзіла пальцамі, змочанымі ў гэтай вадзе, хворае месца і заговорвала. «Наговораную» ваду яна давала з сабой, выкарыстоўвалі яе ў якасці прымочак [3, 184]. Вогнік замаўлялі: «*Адкідаю вогнік агняны на агонь, вадзяны на ваду, росны на расу, і калючы, і сярбучы, балючы, штоб у раба божага не бывала. Амінь*» [1, 25].

У выпадку, калі ў малога балеў живоцік, трэба было пераканацца, што ў яго няма грыжы. Грыжу звычайна замаўляюць: «*Нада перахрысціцца тры раза, а патом «Усякім разам, добрым часам хадзіла грызь па мхах, па балотах, не мела грызь акрамя Сашавай (імя хворага. – А. З.) крові на прапітанне. А ў мяне ёсць жалезныя зубы, я цябе з'ем-згрызу, я цябе з'ем-згрызу, я цябе з'ем-згрызу*». Тры разы перахрысціцца зноў, патом, дзе сучок на табурэтыцы, на сцяне ілі дзе, плюнуць тры разы і ножыкам. І тады нада прагаварыць : «*Святая-прачыстая, Бог у помач і я ў дапамогу*» [*3].

Сутаргі (корчы) лячылі такім чынам: дзіця ставілі каля карыта і пракручвалі ў сцяне дзірку на ўзроўні галавы, стрыглі валасы, пазногці на руках і нагах, якія потым забівалі ў дзірку. Калі дзіця перарасце гэту дзірку, лічылі, што хварэць яно больш не будзе [3, 184].

Калі ў малага рэзаліся зубы, мазалі дзясны мёдам ці часнаком: «*Ай, чоснакам дзёсны патрэш! Троху зморшчыцца, чоснак жа, і сам хватаець ручкай, каб яшчэ болей цёрці. Чэснаком толькі і цёрлі*» [*9].

Капрызнае дзіця раілі «*пасцябаць дубчыкам, адламаным ад плакучай бярозы. І ўжо ён тады не будзіць капрызнічаць*» [*5].

У шэсць-восем гадоў значна пашыраецца жыццёвая прастора дзяцей. Іх пастаяннымі спадарожнікамі становяцца шматлікія сінякі, драпіны, раны. Так, каб пазбавіцца ад сіняка, да яго прыкладалі медныя пятакі альбо штосьці халоднае. Пры парэзах надзейным сродкам лічыўся крываўнік («*Тысячаліснік, па-нашаму, па-беларуску, ён крываўнік. Ён астанаўлівае кроў. Бяры яго ветачкі-лапачкі, кладзі на парэз, сразу кроў свернецца*» [*7]). Шырока карысталіся дзеці лісцем трыпутніка ў якасці лекавага сродку супраць нарываў, сокам чыстацела змазвалі бародаўкі і г. д.

Такім чынам, народная медыцына назапасіла веды па лекаванню розных дзіцячых хвароб.

ЗАЎВАГІ

*1. Запісана аўтарам у 2008 г. ад Еўфрасінні Афанасеўны Балудзінай, 1921 г. н. на ст. Княжыца Віцебскага раёна.

*2. Запісана аўтарам у 2008 г. ад Валянціны Андрэеўны Гаркоўскай, 1931 г. н. у в. Дзёрнавічы Верхнядзвінскага раёна.

*3. Запісаў У. С. Філіпенка і студэнты ПДУ А. Захарэвіч, М. Протас, У. Шыпіла у 2007 г. ад Марыі Іванаўны Ліцвін, 1927 г. н. у в. Губіна Лепельскага раёна.

*4. Запісана аўтарам у 2008 г. ад Марыі Васілеўны Мядзель, 1927 г. н. і Ніны Іванаўны Казловай, 1941 г. н. у в. Дзёрнавічы Верхнядзвінскага раёна.

*5. Запісана аўтарам у 2007 г. ад Дзіны Мікалаеўны Савіцкай, 1931 г. н. і Мікалая Харытонавіча Савіцкага, 1931 г. н. у в. Кутняны Полацкага раёна.

*6. Запісаў У. С. Філіпенка і студэнты ПДУ А. Захарэвіч, А. Мядзведзева, У. Шыпіла у 2007 г. ад Антаніны Іванаўны Славэцкай, 1927 г. н. у в. Курмялёўка Лепельскага раёна.

*7. Запісана аўтарам у 2009 г. ад Валянціны Трафімаўны Усцінавай, 1939 г. н. у г. Наваполацк (нарадзілася і жыла да 1984 г. у в. Зуі Полацкага раёна).

*8. Запісалі студэнты ПДУ А. Захарэвіч, А. Мядзведзева, Я. Прахарэнка у 2007 г. ад Ганны Канстанцінаўны Хаткевіч, 1930 г. н. у в. Бор Лепельскага раёна.

*9. Запісана аўтарам у 2010 г. ад Францішкі Юльянаўны Шыман, 1926 г. н. у в. Доўгае Глыбоцкага раёна.

*10. Запісана аўтарам у 2007 г. ад Зінаіды Мітрафанаўны Юшчанка, 1920 г. н. у в. Кутняны Полацкага раёна.

ЛІТАРАТУРА

1. Бабуля так лячыла...: Замовы ад хвароб / склад. Г. А. Барташэвіч. Мінск, 1992.
2. *Байбурын, А. К.* Ритуал в традиционной культуре. Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов / А. К. Байбурын. Санкт-Петербург, 1993.
3. Беларусы: У 8 т. Т.5. Сям'я / В. К. Бандарчык, Г. М. Курьловіч, Т. І. Кухаронак і інш.; Рэдкал.: В. К. Бандарчык і інш. Мінск, 2001.

4. Полацкі этнаграфічны зборнік. Вып.1: Народная медыцына беларусаў Падзвіння. У 2 ч. – Ч. 2 / Склад. У. А. Лобач, У. С. Філіпенка. Наваполацк, 2006.
5. *Шэйн, П. В.* Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края. В 3 т. – Т. 3. / П. В. Шейн. Санкт-Петербург, 1902.